

Onderwijs is
van alle tijden

Docentenhandleiding

onderwijsmuseum

www.onderwijsmuseum.nl
educatie@onderwijsmuseum.nl
078 632 26 820

Burgemeester de Raadsingel 97
3311 JG Dordrecht

Aan de leerkracht

U gaat binnenkort een bezoek brengen aan het Nationaal Onderwijsmuseum. Met een bezoek aan het Onderwijsmuseum ervaren de leerlingen het verleden, heden en toekomst van het onderwijs – een onderwerp dat erg dicht bij de belevingswereld van de leerlingen staat en daarom goed tot hun verbeelding spreekt.

Met dit document willen we u graag van de nodige informatie voorzien over het Onderwijsmuseum, onze collectie en het programma dat u gaat volgen. Daarnaast vindt u hier de nodige praktische informatie over de bereikbaarheid van het museum en de huisregels. In de bijlagen vindt u tevens lessuggesties die als voorbereiding voor dit programma gebruikt kunnen worden.

Mocht u vragen hebben over uw bezoek, schroom dan niet om contact op te nemen.

Hartelijke groet,

Afdeling Educatie

T: 078 - 632 68 20

E: educatie@onderwijsmuseum.nl

Over het museum

Het Nationaal Onderwijsmuseum is in 1981 opgericht en is de 'erfopvolger' van het in 1877 geopende Schoolmuseum te Amsterdam. Inmiddels is het museum uitgegroeid tot een gerenommeerd nationaal kennisinstituut met een omvangrijke collectie op het gebied van onderwijs. In totaal beheert het museum meer dan 350.000 voorwerpen die op de één of andere manier iets met onderwijs te maken hebben. Daarmee is het Onderwijsmuseum het grootste onderwijsmuseum ter wereld.

De enorme rijkdom aan onderwijs gerelateerde objecten is typisch Nederlands. Dit heeft alles te maken met de vrijheid van onderwijs, vastgelegd in artikel 23 uit de grondwet: het recht op grond waarvan iedereen een school mag oprichten. Hierdoor zijn er dan ook veel uitgeverijen en leermiddelen makers (geweest) die respectievelijk schoolboeken en onderwijsproducten ontwikkelden (en ontwikkelen) voor scholen van een bepaalde levensbeschouwelijke stroming: dit heeft dan ook zijn weerslag op de enorme collectie van het Onderwijsmuseum.

Interactieve rondleiding 'Onderwijs is van alle tijden'

Met behulp van deze interactieve rondleiding reflecteren de leerlingen op de school van nu en maken zij kennis met het onderwijs van vroeger. Dit doen zij onder leiding van een museumdocent en door middel van de rijke collectie van het Nationaal Onderwijsmuseum. Tijdens de rondleiding wordt in ieder geval uitgebreid stilgestaan bij de volgende onderwerpen:

- Schoolgebouw en klaslokaal
- Schoolmeubilair
- Lees- en schrijfonderwijs
- Straffen en belonen

Voorafgaand aan het museumbezoek, is het aan te raden om het onderwerp reeds bij de leerlingen te introduceren. Met behulp van de bijbehorende presentatie (zie bijlage) kunt u ingaan op het onderwerp 'de school van vroeger' en de leerlingen alvast van enige achtergrondinformatie voorzien.

Praktische informatie

Openingstijden

Het Onderwijsmuseum is in principe elke schooldag vanaf 09:00 tot 17:00 uur geopend. Voor onderwijsgroepen is het mogelijk om – op afspraak – vóór 09:00 uur het museum te betreden. Neem hiervoor contact op met de afdeling Educatie.

Adres en bereikbaarheid

Het Onderwijsmuseum is gelegen aan de Burgemeester de Raadsingel 97 te Dordrecht.

Met de trein

Het museum ligt op tien minuten loopafstand van het station Dordrecht.

Met de auto

Aan de voor- en zijkant van het museum bestaat de mogelijkheid om groepen te laten instappen en uitstappen.

In de directe omgeving van het museum is er gelegenheid tot (betaald) parkeren. Op het parkeerterrein van Weeskinderendijk is er gelegenheid om gratis te parkeren. Dit parkeerterrein ligt op ongeveer 10 minuten loopafstand van het museum.

Op tijd aanwezig

Wij verzoeken u om op tijd aanwezig te zijn en zich ook tijdig te melden bij de receptie zodat het programma op het afgesproken tijdstip gestart kan worden. Bij latere binnenkomst, zijn wij helaas genoodzaakt om het programma in te korten.

Praktische informatie

Museumregels

Als leerkracht/begeleider bent u te allen tijde verantwoordelijk voor het gedrag van de leerlingen. Het is dan ook de bedoeling dat per groep altijd een leerkracht en/of begeleider aanwezig is.

Bespreek voor uw bezoek de onderstaande museumregels met de leerlingen:

1. De objecten in het museum mogen niet worden aangeraakt, tenzij expliciet anders aangegeven.
2. Er mag niet worden geschreeuwd of gerend.
3. Tassen (groter dan A4) of rugzakken mogen het museum niet in. Voor scholen zijn er tassenkasten in de kelder.
4. Op de zalen mag niet worden gegeten, gedronken of gerookt. Ook kauwgom is niet toegestaan.
5. Mobiele telefoons mogen in het museum alléén gebruikt worden om (zonder flits) foto's te maken.

Bijlage

Het onderstaande is als achtergrondinformatie te gebruiken bij de interactieve pdf 'School is van alle tijden'. Deze presentatie is bedoeld om het onderwerp reeds op school in te leiden en de leerlingen voor te bereiden op het museumbezoek.

De dorpsschool van de 17e eeuw

Oude prenten en schilderijen laten het zien: heel vroeger stelde 'de school' niet veel voor. Op dit schilderij van Jan Steen uit de 17e eeuw is de dorpsschool niet meer dan een donkere, bedompte, volgepakte ruimte met kinderen. Drukke, vieze en chaotische klaslokalen zijn de norm. Kinderen van alle leeftijden vaak. Alles draaide om de meester. Die bestierde vanachter de lessenaar zijn school. Klassikaal onderwijs was er nauwelijks. Eén voor één kwamen de kinderen bij de meester om les en aanwijzingen te krijgen.

Op de dorpsschool van de zeventiende eeuw werd het **ABC-plankje** of **Hornbook** gebruikt. De letters op deze houten plankjes werden uitgesproken zoals ze in het alfabet benoemd worden. Zo werd het woord stoel aangeleerd als: es-tee-oo-ee-el. Het leren lezen was op deze manier een langdurig proces.

Na het leren lezen kwam het schrijven aan bod. Schrijven werd in deze tijd als een kunst beschouwd en gebeurde met een **ganzenvaar**. Omdat veren en papier erg kostbaar waren, werd het eerst geoefend op een lei en een griffel. Rekenen gebeurde nog lang niet op iedere school.

Lijfstraffen waren gebruikelijk in deze tijd. Kinderen moesten door hun ouders en leraren geslagen worden, zo luidde de algemene gedachte. Anders zouden ze nooit zedige, christelijke volwassenen worden.

Een gebruikelijk strafmiddel in het klaslokaal was de **plak**, een houten stok met een ronding aan het uiteinde. Hiermee werden de kinderen op de hand geslagen. Hier komt de Nederlandse uitdrukking ‘onder de plak houden’ vandaan.

Voordat het zover was echter, kreeg de leerling een **pechvogel** naar zijn hoofd geslingerd. Dit was een stoffen vogel, gevuld met zand of hooi. De leerling moest de pechvogel terugbrengen, waarna de meester de klappen uitdeelde. Hier komt ook de uitdrukking ‘een pechvogel zijn’ vandaan.

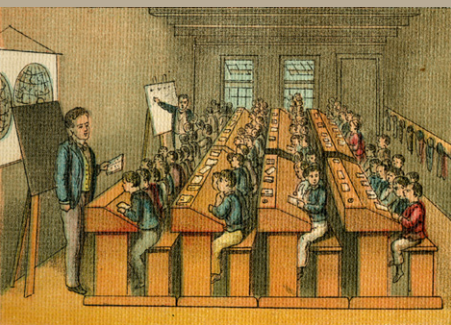
Behalve lijfstraffen, bestonden echter ook de zogenaamde ‘vernederstraffen’. Een bekend voorbeeld hiervan is het **ezelsbord**: een houten bord met daarop de afbeelding van ezel dat om de hals van de leerlingen gehangen werd. Zo kon iedereen zien hoe dom of stout het kind was (geweest) en zichzelf ten schande had gemaakt.

Vernieuwingen van de 19e eeuw

Het klaslokaal van ongeveer 200 jaar geleden ziet er nog steeds druk, maar minder chaotisch uit. Alle kinderen op één school zaten (nog steeds) bij elkaar in een klas. Maar het lokaal is veel schoner en lichter dan de school uit de Gouden Eeuw. Maar van échte schoolbankjes is nog steeds geen sprake...

... Maar dat veranderde iets later: ongeveer 150 jaar geleden kwamen er schoolbankjes. Nog steeds heel druk, maar leerlingen van verschillende leeftijden werden vanaf 1830 in groepjes verdeeld en kregen per groepje gelijktijdig les. Dit was een vroege vorm van **klassikaal onderwijs**, waarbij ook het **schoolbord** en andere leermiddelen, zoals inhoudsmaten en **schoolplaten**, een rol gingen spelen. In vergelijking met de klas van de bedompte zeventiende-eeuwse dorpsschool, waar leerlingen hoofdelijk onderwijs kregen, was dit een grote verandering.

Lezen, rekenen en schrijven waren in deze tijd belangrijke vakken. Kinderen leerden lezen volgens de klankmethode van P.J. Prinsen. Volgens de oude spelmethode werd bijvoorbeeld het woord boek als volgt aangeleerd: be – oo – ee – ka. De nieuwe klankmethode van Prinsen werkte met de klankuitspraak van de letters bu – oe – kk. De klanken van de alfabetletters waren op wandkaarten afgedrukt. Met de door Prinsen ontwikkelde '**leesmachine**' (zie afbeelding links) konden de kinderen in een snellere tempo leren lezen.

Met een **griffel**, een zacht stenen staafje, schreven leerlingen op een **lei**, een stenen schrijf-plankje. Op een lei gemaakte reken- en schrijfoefeningen veegde je met een sponsje uit. Met inkt en een ganzenveer schreven de leerlingen op papier.

Hygiëne speelde een belangrijke rol in de schoolklas van de negentiende eeuw. Het lokaal had grote ramen die open konden, waardoor daglicht en verse lucht binnenkwamen. De kachel was niet langer een open vuurplaats, maar had een schoorsteenpijp naar buiten, zodat de rook niet in de ruimte bleef hangen.

De lager onderwijswetten van 1801, 1803 en 1806 zorgden ook voor grote veranderingen in het onderwijs. Zo mochten onderwijzers pas voor de klas na het volgen van een opleiding en bewaakte de onderwijsinspectie de kwaliteit van het onderwijs. De kerk speelde niet langer een dominante rol in het onderwijs. De Onderwijswet schreef voor dat alle Nederlandse kinderen opgevoed moesten worden tot staatsburgers: nuttige en deugdzame leden van de maatschappij.

Door het aannemen van de Armenwetten (1854, 1912), de Woningwet (1901) en de Arbeidswet (1911) voerde de Nederlandse overheid een sociaal beleid ter bestrijding van de armoede en de slechte leef- en werkomstandigheden. Het Kinderwetje (1874) van Samuel van Houten verbood fabrieksarbeid voor kinderen onder de twaalf jaar. Maar in de praktijk werd deze wet nauwelijks nageleefd. Een wet die wel grote invloed had, was de **Leerplichtwet van 1900**, die voorschreef dat alle kinderen tussen de zes en twaalf jaar verplicht onderwijs moesten krijgen.

De school van 1920

Aan het begin van de twintigste eeuw zaten leerlingen van dezelfde leeftijd bij elkaar in een lokaal en kregen klassikaal onderwijs. De leerlingen zaten in tweezitsbanken, die in hoogte verstelbaar waren. De lengte van de leerling bepaalde de plaats in het lokaal. De voorgeschreven hoogte van het klaslokaal was 4 meter. Aan de hoge plafonds hingen gaslampen en het grote lokaal werd verwarmd door een gietijzeren kolenkachel.

Veel schoolkinderen leerden vanaf 1910 lezen met het leesplankje aap noot mies, de bijbehorende vertel-selplaat, het letterdoosje, het leesboekje en het klassikale leesbord.

Bij het schrijfonderwijs hoorden naast de griffel, de lei en het sponzendoosje nu ook standaard een inktfles, een kroontjespen en een inktlapje voor het schoonmaken van het pennetje.

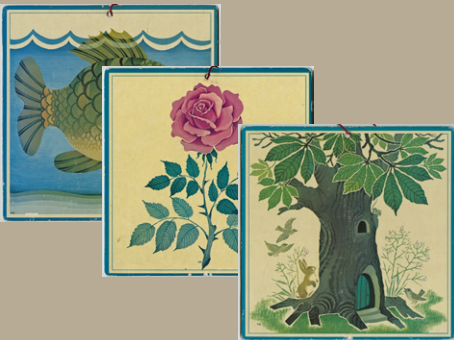
Een school had aan het begin van de twintigste eeuw niet altijd een fysiek gebouw. Het idee van de openluchtschool – ook wel buitenschool genoemd – laat dat zien. De eerste Nederlandse buitenschool werd in 1913 in Den Haag geopend. Dit waren herstellingsoorden voor zieke fabrieksarbeiders, vaak gelegen in schone naalbossen of in de duinen. Vooral kinderen met aandoeningen aan de luchtwegen of met tuberculose werden hier opgevangen.

De school van 1960

De na de Tweede Wereldoorlog gebouwde scholen waren ruim van opzet, met grote ramen, zodat leerlingen zich makkelijk door de klas konden bewegen en het voortaan mogelijk was goed naar buiten te kijken. Dit schooltype noemde men de “licht-luchtschool”.

De traditionele klas met de achter elkaar geplaatste tweezitsbanken maakte in de jaren '60 plaats voor een lossere schoolstelsel: iedere leerling kreeg een eigen tafeltje met stoeltje, waarmee groepjes konden worden gemaakt. Vanaf 1960 werden er geen banken met inktpotjes meer gemaakt: vul- en balpennen werden geleidelijk aan ingevoerd.

In 1960 werd in het leesonderwijs de methode **Veilig Leren lezen** geïntroduceerd, waardoor het traditionele leesplankje aap noot mies langzaam maar zeker uit het klaslokaal verdween. De traditionele schoolplaten werden vervangen door projectoren met bijbehorende filmstroken en dia's en ook de schooltelevisie won terrein.